

Szwarc, Andrzej

"Dworianstwo w porieformiennej Rossii 1861-1904 gg. Sostaw, czisliennost, korporatiwnaja organizacija", Awierin P. Korielin, Moskwa 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/3, 647-648

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

lizej dotychczasowej historiografii obu narodów oraz fragmentów podręczników, dotyczących wiodącego tematu konferencji.

W podsumowaniu Klaus Zernack zwrócił m.in. uwagę na niedostatecznie do tej pory zbadane polsko-niemieckie oddziaływania w dziedzinie filozofii, myśli społecznej i literatury epoki Romantyzmu.

A. S.

Awierin P. Korielin, *Dworianstwo w porieformiennej Rossii 1861—1904 gg. Sostaw, czisliennost, korporatiwnaja organizacija*, Akademijskaja Nauk SSSR, Institut Istorii SSSR, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1979, s. 304.

Trudno wyobrazić sobie książkę, zatytułowaną np. „Szlachta ziem polskich na przełomie XIX i XX wieku” — ujęcie takie spotkałoby się zapewne z ostrą krytyką. W warunkach rosyjskich rzecz ma się nieco inaczej i to nie tylko ze względu na różnice w rozwoju historycznym instytucji szlacheckiego, zarówno w okresie przed Piotrem I jak i po jego reformach. W epoce pouwłaszczeniowej mamy przecież do odnotowania większe w Rosji niż w Polsce uzależnienie chłopów od wielkiej własności, większy wpływ na władzę, istnienie instytucji samorządowych, wolniejsze jak się zdaje tempo przechodzenia części majątków w ręce *homines novi*. Dlatego też mimo kapitalistycznych przeobrażeń — z których autor niniejszej pracy zdaje sobie w pełni sprawę — mówienie o stanie szlacheckim w Rosji owych lat jest bardziej zasadne. Kluczowa powinna być tu zresztą kwestia stanowej świadomości; niestety na ten temat A. Korielin nie pisze niemal nic, jeśli nie liczyć interesującej charakterystyki paru broszur publicystycznych, zawartej we wstępnym przeglądzie literatury i źródeł.

Książka składa się z pięciu rozdziałów. W dwóch pierwszych rozpatruje się takie zagadnienia jak liczebność, skład narodowy, źródła rekrutacji. Mowa tu też o położeniu ekonomicznym szlachty oraz o jej przedstawicielach w wojsku i biurokracji. Z tą częścią pracy korespondują umieszczone w aneksie tabele, przedstawiające liczebność stanu szlacheckiego w poszczególnych guberniach (włącznie z Królestwem Polskim) w latach 1858, 1863, 1867, 1870 i 1897.

Rozdział trzeci („Korporatiwnaja organizacija wysszego ruskogo dworianstwa”) zawiera opis struktury i kompetencji stanowych organów samorządowych, czwarty zaś („Dworianstwo i miestnoje uprawlienie”) zajmuje się głównie wpływem właścicieli ziemskich na konkretne decyzje władz lokalnych, dotyczące chłopów oraz rolę przedstawicieli stanu szlacheckiego w ziemstwach. W rozdziale piątym („Pieticjonnaja diejatielnost dworianskich sobranij”) mowa jest o wzroście nastrojów liberalnych na przełomie XIX i XX wieku; skądinąd sprawy te zostały jak się zdaje omówione w sposób gruntowniejszy w literaturze ostatnich lat, m.in. w pracy N. Pirumowej.

Tabele i zestawienia statystyczne ukazują m.in., jak liczna była szlachta w Królestwie Polskim i guberniach zachodnich w porównaniu z resztą imperium. Krótki podrozdział o składzie narodowym badanej zbiorowości nie jest wolny od błędów; w nader uproszczony sposób przedstawił np. autor stosunki panujące na ziemiach Litwy historycznej, dostrzegając tu w XVIII w. jedynie magnatów i *mnogoczisliennuju szliachtu, bywszuju na gosudarstwiennoj służbie ili w stużenii u magnatow* (s. 45). O trudnościach, którymi władze obwarowały legitymację szlacheckiego w okresie międzypowstaniowym dowiadujemy się, że były one spowodowane nadmierną liczbą Polaków, starających się o zatwierdzenie przywilejów.

oraz częstym podrabianiem odnośnych dokumentów (tamże). Trafnie, choć nader lakonicznie przedstawiono natomiast politykę caratu wobec polskich właścicieli ziemskich po 1864 r. Podobnie zwróciło uwagę autora komentując sytuację stanu szlacheckiego w guberniach nadbałtyckich, na Zakaukaziu i innych „nietypowych” terenach.

Podstawowe wykorzystane źródła stanowią archiwalia z zespołów petersburskiego MSW, kancelarii gubernatorów, akta ziemstw, gubernialnych marszałków szlachty itp. Wykorzystano także zbiory przepisów prawnych i drukowane materiały statystyczne oraz w niewielkim zakresie publicystykę.

A. S.

Jadwiga K r a j e w s k a, *Czytelnictwo wśród robotników w Królestwie Polskim 1870—1914*, Polska Akademia Nauk, Instytut Historii, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 180.

Z uwagi na niedostatek źródeł autorka bada czytelnictwo wśród robotników głównie poprzez dzieje instytucji społeczno-kulturalnych i bibliotek oddziaływających na to środowisko. Omawia kolejno inicjatywy oświatowe caratu, biblioteki fabryczne, biblioteki towarzystw dobroczynnych, uniwersytetów ludowych, stowarzyszeń oświatowych, organizacji robotniczych, związków zawodowych itd. Zwraca uwagę zarówno na szerzenie się wśród pracowników fabryk i transportu popularnych wydawnictw o charakterze religijno-umoralniającym, jak i na recepcję nielegalnej literatury rewolucyjnej. Szczególnie interesujące są fragmenty poświęcone kształtowaniu się świadomości narodowej i klasowej robotników oraz wpływowi czytelnictwa na te procesy.

Uczucie pewnego niedosytu pozostawia rozdział pierwszy, gdzie na kilku stronach autorka przedstawiła główne kierunki polityki oświatowej caratu, ze szczególnym uwzględnieniem stosunku władz do upowszechniania książki i kształtowania się nawyków czytelniczych wśród klas nieposiadających. Wydaje się, że relacjonowane źródła (m.in. słynny memoriał ks. Imeretyńskiego) pozwalały na gruntowniejszą analizę lęku przed wzrostem aktywności intelektualnej mas ludowych, połączonego z pragnieniem, by wykorzystać ten proces i pokierować nim w sposób dogodny dla rządu. Być może przyczyna nader lakonicznego potraktowania tych spraw leży w ograniczeniu objętości pracy, która jest skróconą wersją rozprawy doktorskiej.

J. K r a j e w s k a wykorzystała archiwalia urzędowej proweniencji, przeprowadzając m.in. kwerendę we wszystkich zachowanych zespołach kancelarii gubernatorów. Przerobiła też spuściznę partii politycznych (PPS i SDKPiL) oraz kilkadziesiąt tytułów czasopism. Szczególne znaczenie dla tematu miały nieliczne niestety wspomnienia robotników ukazujących rolę lektury w swym życiu.

A. S.

Tadeusz B u k s i ń s k i, *Problemy obiektywności wiedzy historycznej. Dyskusję w historiografii amerykańskiej pierwszej połowy XX wieku*, PAN — Oddział w Poznaniu, „Metodologia nauk” t. XII, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa—Poznań 1979, s. 118.

Jest to praca interesująca nie tylko dla specjalistów z zakresu historii historiografii, metodologów i amerykanistów. Może ona także posłużyć wzmoczeniu epistemologicznej refleksji innych historyków. Autor przedstawia bowiem — na